

ПАРАЛЕЛЬ КВАНТОВОЇ ГЕРМЕНЕВТИКИ ОСМИСЛЕННЯ СВІТУ З ГАЙДЕГЕРІВСЬКИМ ПРОЕКТОМ ПІЗНАННЯ

У статті розглядається гайдегерівська концепція техніки як критика технічної інтерпретації мислення та вплив ідей М.Гайдегера на подальший розвиток науки і філософії. Зокрема, проводиться паралель між астрофізичною квантовою герменевтикою та герменевтичною екзистенціальною концепцією відомого філософа.

Ключові слова: суб'єкт-об'єктне пізнання, техніка, онтологічна екзистенційна герменевтика, діалогічний характер пізнання, історично-герменевтичний контекст, нова природознавча концепція, герменевтичний суб'єкт, антропний принцип.

The article deals with the concept of technology M.Heidegger as criticism technical interpretation of thinking and ideas M.Haydehera impact on the further development of science and philosophy. In particular, the parallel between quantum astrophysical hermeneutics and existential hermeneutical concept known philosopher.

Keywords: subject-object knowledge, technique, ontological existential hermeneutics, dialogical nature of knowledge, historical-hermeneutic context, the new natural concept hermeneutic subject, anthropic principle.

У постнекласичному типі наукової раціональності змінюється класичне відношення суб'єкта та об'єкта. Якщо у класичному природознавстві об'єктивність та предметність наукового знання досягається за умови, що з опису й пояснення виключається все, що стосується самого суб'єкта та процедур його пізнавальної діяльності, то з кінця ХІХ до середини ХХ століття починають формуватися ідеали і норми нової, не-класичної науки. Створюються передумови для побудови цілісної картини природи, в якій простежується організованість Всесвіту як динамічної єдності. Об'єкт пізнання є складною системою з механізмами зворотного зв'язку, який обумовлюється нерозривною включеністю у цю систему суб'єкта, людини.

Проблема протистояння суб'єкт-об'єктного пізнання у сучасній філософії та науці отримала нове вирішення не в останню чергу завдяки філософським ідеям М.Гайдегера, який багато праць присвятив аналізу класичних відносин суб'єкта та об'єкта, проблемі протиставлення природи і людини. Дана стаття має за мету розглянути гайдегерівську концепцію техніки як критику технічної інтерпретації мислення та її вплив на подальший розвиток науки і філософії.

Основною, вищою формою прояву наукового мислення, що обчислює, організує та розраховує, є те, що "можливо стисло назвати "технікою", – пише Гайдегер. – Ця назва охоплює усі сфери суцього, з яких по-різному будується ціле суцього: опрідмечену природу, устроєну культуру, підстроєну політику, надстроєні ідеали" [9, 182]. Техніка є в такому найширшому розумінні – людська діяльність, заснована на науковому обрахунку та виробництві, що вимагає від природи бути в наявності для обробки, використання та дії.

Однак мислення, що розраховує, саме примушує себе "до необхідності оволодівати всім, виходячи з власного підходу. Воно не здатне відчутти, що все обчислюване розрахунком ще до обчислення тієї чи іншої суми і похідного вже є деяким цілим, чия єдність явно належить до того, що не обчислюється, та чия дивність не може бути прирученою і висковзає від хватки розрахунку", – пише Гайдегер в "Післямові до праці "Що таке метафізика?" [8, 39]. Це ціле розглядається в новій онтології Гайдегера "буттям, про яке з давніх часів звикли думати тільки як про суще в цілому" [5, 27].

Місце буття заповнює суще (людині залишається лише воно, тому що буття як ціле ніколи не схоплюється розрахунковим мисленням). Буття, однак, не може бути таким чином замінене. Так, Ю.Габермас у "Філософському дискурсі Модерну" наводить наступну думку М.Гайдегера: "людина за своєю натурою є онтологічною сутністю, якій питання буття притаманне екзистенційно", вона за своєю людською природою має "турбуватися про власне буття, герменевтично гарантувати екзистенціальні можливості своїх "власних здатностей бути" [1, 145]. Оскільки цю порожнечу буття – тим більш, що її не вдається відчутти як таку – ніколи не наповнити ніякою повнотою суцього, то для втечі від порожнечі залишається лише одне, безперервна організація суцього заради постійної можливості його впорядкування як форми забезпечення знеціленої діяльності. В цьому аспекті техніка, що стоїть, сама цього не знаючи, перед порожнечою буття, є впорядкування нестачі, – зауважує Гайдегер. Усюди, де є така нестача (а в суспільстві, де буття приноситься в жертву технічній інтерпретації мислення, всього всюди зростаючою мірою не вистачає), техніка має бути на підхваті для створення заміників та для вичерпного витрачання сировини, залишаючись єдиною формою "ділової операції вичерпного споживання

суцього, – на службі забезпечення порожнечі буттєвої покинутості". Тоді "суб'єкт" може залишатися на плаву та бути суб'єктом усього" [9, 190].

Людина намагається оволодіти технікою тією мірою, якою вона приносить все більше негативних наслідків та все більше загрожує вирватися з-під контролю людини. Це потребує її осмислення, спробу якого і робить відомий філософ.

Техніка є витвір людини, а витвір, – за словами Гайдегера, – це виведення речі з неіснування до присутності, з прихованості до відкритості; грецька "алетейя", що перетворюється на римське *veritas* (істина). На розкритті прихованого будується будь-який витвір. Отже, техніка – не просто засіб людської діяльності, осмислена як витвір, вона відкриває іншу сферу – виведення з прихованості, здійснення істини; знання, що приносить ясність. Визначальна суть "техне", за Гайдегером, (якщо цей термін розглядати як назву не лише ремісничої майстерності, але також високого мистецтва) полягає не в операціях та маніпуляціях, не в застосуванні засобів, а у розкритті прихованого. В такому розумінні сучасна техніка – не просто людська справа, оскільки людина може створити витвір – розкрити приховану суть створюваної речі в ньому, але ніколи не може створити саме приховане, що розкривається.

Те, як приховане через людину постає витворами техніки, саме не будучи нічим технічним, Гайдегер називає терміном "постав". Природознавство Нового часу підготувало шлях для сутності сучасної техніки як шляху здійснення долі людини. За словами філософа з праці "Питання про техніку", "людина завжди ходить по краю цієї можливості – а отже, наближається до того, що буде досліджувати та розробляти лише речі, розкриті за образом постава, все міряючи його мірою. Тим самим закритється інша можливість – що людина все раніше, глибше та з самих витоків буде входити в суть того, що розкривається в прихованому, приймаючи цю необхідну для її розкриття приналежність до неї як свою власну суть" [4,232]. Тоді те розкриття, в ході якого природа постає як можлива для розрахунку система сил та дій, дозволить робити правильні твердження, але посеред цих успіхів серед правильного невловимим стане істинне. З'являється видимість, ніби все, що постає для зору людини, стоїть остільки, оскільки так чи інакше поставлене нею самою, продовжує Гайдегер. Здається, що людина вже повсюди зустрічається лише сама з собою, але зі власною суттю людина вже не зустрічається. Зростає небезпека, і сутність техніки стає ризик. Небезпечною є не техніка сама по собі, а те, що постав, який як виробничо-видобувне розкриття історично походить від розкритості витвору, закрий собою "пойєсис".

Колись, нагадує філософ, техніка носила назву "техне", яким називалось і те розкриття прихованого, яким істина виводилась до явленості; творення краси з істини теж називали "техне" як мистецтво, і все це означало одне – діалог божественної та людської долі, єдине у своїй складності розкриття прихованої таємниці, належачи тим самим до "пойєсису", що перетворився на власне ім'я розкриття таємниці – поезії.

Застосовуючи слово "наука", ми маємо на увазі дещо принципово інше, ніж те, чим вона була для греків чи у часи Середньовіччя. Грецька наука не була точною і не потребувала цього, засновуючись на іншому тлумаченні істини та способі вивчення природних процесів. Сьогоднішня наука, затискуючи буття в поняття, "не продумує істину буття та тим самим не бачить, що є більш строге мислення, ніж понятійне. Думка, що намагалася досягнути істину буття, в бідності першого прориву дала слово лише зовсім мало чому з абсолютно іншого виміру" [6, 216]. В ньому думка не потребує ніякого результату, є лише дієвою мовою. Строгість цієї мови є набагато більш зобов'язуючою, ніж вимоги науковості, бо ця строгість є більш вільною та дає слово буттю. У праці "Поворот" М.Гайдегер пише: "Без слова будь-якій дії не вистачає того виміру, в якому вона могла б знайти свою сутність та стати істинно спроможною діяти. Мова ніколи не є простим виразом думки, чуття та бажання. Мова – той висхідний вимір, всередині якого людська сутність вперше лише й може відізватися на поклик буття та через цю відповідь належати до нього" [7,254-255]. Ця висхідна від-повідність є думкою.

Аналізуючи онтологічну герменевтику Гайдегера, Ю.Габермас наголошує, що вона має справу з експлікацією прихованого в усіх явищах, через які воно набуває словесного виразу. Герменевтичне розуміння комплексу смислових зв'язків виводить буття у його неприхованості: місце опису заступає інтерпретація сенсу, що уникає будь-якої очевидності. Зокрема, Ю.Габермас пише: "Гайдегер пов'язує водночас трансцендентально та герменевтично випробувану аналітику тут-буття (*Dasein*) із мотивом екзистенціальної філософії. Людське тут-буття розуміє себе з можливості бути чи не бути самим собою. Воно стоїть перед неминучою альтернативою між достеменністю й недостеменністю. Вона є таким родом суцього, який "має бути" власним буттям. Людське тут-буття мусить зрозуміти себе з горизонту його можливостей і тримати в руках власну екзистенцію" [1,144].

У філософії М.Гайдегера місце внутрішніх зв'язків суб'єкта пізнавальної дії заступає інтерпретація доонтологічного розуміння буття, а разом із тим – експлікація смислових зв'язків, у яких знаходить себе повсякденна екзистенція. Поняття відкритості істини служить підґрунтям значущості суджень про достеменність людського існування, які мають відношення до суцього перш за всі науки.

Світ завжди передує суб'єкту, що пов'язаний з об'єктом через пізнання та дії. Адже не суб'єкт налагоджує зв'язки у світі, перш за все світ встановлює той контекст, із якого можна вийти до передрозуміння суцього. За Гайдегером, через це перед-онтологічне розуміння буття людина за своєю натурою стає допущеною до цілого зв'язків у світі і завдяки особливому способу свого буття-у-світі вона так переплетена із процесами формування контекстів, освоєння простору та часовості, що всьому су-

щому "дозволяє бути". Пізнання та дія вже не потребують концептуалізації через суб'єкт-об'єктні зв'язки, не потребують суб'єкта, який протиставляє себе об'єктивному світу. Цей спосіб буття Гайдегера характеризує як різноманітні способи турботи, піклування про світ, який отримує продуктивність зовсім іншим шляхом, на відміну від наукового – через створення мовних значень, у яких розкривається світ.

Концепція науки епохи Модерну перетворює світ на засіб та об'єкт раціональних утилітарних керувань та привласнень, де наука постає як технаука (оскільки фундаментальна наука перетворилася на симбіоз з індустрією наукомістких технологій), де математизація та технізація фігурують не тільки як "суто внутрішньонауковий процес, а як особливе стратегічне ставлення європейця до навколишнього Всесвіту" [2, 35].

Нова наукова діяльність, за словами авторів праці "Сучасний науковий дискурс", осмислюється як науковий дискурс, чия когнітивна діяльність обмежена об'ємом мови. Постнекласична концепція науки акцентує увагу на тому, що на початку XXI ст. науки про природу стають чимось незмірно значнішим у гуманістичному плані, ніж природознавство доби Модерну. Новизна виявляє себе насамперед у заміні кантівської концепції гносеологічного суб'єкта, котрий автоматично самовідображує себе за допомогою картезіанської інтроспекції, герменевтичною концепцією саморозуміючих самоостей, що за умови принципового включення суб'єкта пізнання до структури об'єкта та усвідомлення діалогічного характеру наукового пізнання мають спиратися на інші принципи, ніж ті, на які орієнтувалася класична наука. "Більш адекватним уявленням про наукове пізнання "світу в цілому" стала лінгвістична метафора "читання тексту" [2, 131, 155], де під "текстом" розуміється, зокрема в сучасній фізиці та астрофізиці, буття фізичного Всесвіту, що може бути герменевтично розшифрованим, витлумаченим та зрозумілим, починаючи з його народження, розвитку до сьогоденного стану. Сучасна планківсько-мовна фізика і космофізика вміщують істинність своїх побудов в історично-герменевтичний контекст, принципово відмінний від звичного для неї теоретично-експериментального, де головним стає розуміння як таке, а суб'єкт перетворюється на антропно-герменевтичного спостерігача.

Не в останню чергу ця нова природознавча концепція зобов'язана ідеям М.Гайдегера. Наявна паралель герменевтики космофізики (спроби фізиків включити людину та її свідомість у розуміння і теоретичне освоєння Всесвіту) з гайдегеровським проектом екзистенціальної герменевтики. "Якщо ми згадаємо антропне масштабування Всесвіту, яке пов'язує в одне ціле розуміння буття людини та константно виражене (тобто з допомогою фізичних світових констант) буття Всесвіту в "текстах", у мові сучасних космофізичних теорій, то паралель герменевтики фізики з гайдегеровським проектом напрошується сама собою... Вслухаємось у те, як звучить обгрунтований сучасною фізикою антропний принцип: світ є таким, яким він є саме тому, що ми в ньому живемо, що ми в ньому є...

Суб'єкт теоретично проектує фізичну реальність і... поєднує з собою як мовно-онтологічний об'єкт, що зветься об'єктом фізичного пізнання. Аналогічно фундаментальний екзистенціал "розуміння" розглядається у "Бутті і часі" Гайдегера як основний модус Dasein, що не зводиться до пізнавального акту і має складну структуру, що включає буття-можливість, план, ескіз (як можливість можливості бути) і розкриття (проникнення у фундаментальне влаштування буття)... На манер гайдегеровського Dasein первісно вільне для вибору різних можливостей квантове тунелювання Всесвіту (з редукцією повної хвильової функції Всесвіту фактом існування макроскопічного спостерігача) завжди... варіює можливості свого буття"[2, 171-172].

Виникає герменевтичне коло, де частина, спираючись на ціле через себе розуміє це ціле засобами знакового мовного тлумачення смислів світу. Це нова націленість на те, щоб знайти засоби зрозуміти природу. "В основі науки найвищого гатунку, базованій на філософсько-екологічній максимі гайдегеровської онтології, лежить розуміння Природи, пов'язане з історичною сутністю людини, з її витокami в істині буття, а не з операціями кліше-настановного бачення спостережуваного предмета... Наука по-своєму, практично, веде пошук у цьому напрямку, зокрема, фізика намагається пристосувати для цього планківську мову", де герменевтика фізики є системою "тлумачення і розуміння смислу того, що вважається принципово недосяжним ("закритим" на даний час) для нас. Об'єктом герменевтичного аналізу можуть бути прогалини наших знань перебігу якихось давно минулих історичних подій, скажімо, подій з історії утворення та існування Всесвіту. Ним можуть бути також фізичний сенс термінів... і система фізичної мови в цілому" [2, 175-176], де цілим є Всесвіт як мега- та мікрокосмос, а частиною – "земна" фізика та астрономічно спостережуваний Всесвіт.

Це зумовило не лише поділ світу свідомості людини на чуттєво-відомий їй макросвіт і якісно інші, чуттєво недоступні, невідомі світи, а й разом із тим утвердження герменевтичного принципу можливості розуміння останніх за допомогою першого як одного цілого, що було кардинальним зрушенням: зняття дихотомії чуття-розуміння, що змінило всю філософію когнітивного мислення світу. Виявляється, що бути означає знати все про своє буття, а знати означає, що Всесвіт присутній у всіх діяннях розуму, в усіх почуттях. Це вперше здолало прірву між відчуттями і неекзистенціальною логічно-науковою конструкцією світу, що змушує у герменевтичному підтексті кожного астрономічного образу цілого знаходити онтологічну всезагальність. Виявляти в окремому ціле стає синонімом поняття знати. Тим самим, із появою квантової герменевтики, "цілком у дусі Гайдегера, визнавалася не тільки нескінченність руху до істини, а й онтологічно-присутня нескінченність кожного скінченного фрагмента пізнання. Ця... доктрина сповідується всюди й сьогодні" [2, 180].

Дослідники зазначають, що застосування у побудові теорії принципово нового герменевтичного прийому – "осмисленого тлумачення", є визначальним для вирішення багатьох гострих проблем природознавчої науки, він є поки що єдиним для філософсько-теоретичного тлумачення квантових світів, а екзистенціально вихідні тлумачення каркасів космологічних моделей – проривом до закритої дійсності через астрономічні релікти минулого Всесвіту. Скориставшись гайдегерівською аналітикою, дослідники визначають буття цих світів як спів-буття, де розуміння є первинним вихідним розуміючим спів-буттям, спеціальним предметним аналізом оточуючого світу, перетворюючись на феноменологію присутності, а спостерігач виступає як герменевтичний суб'єкт творення Всесвіту.

Таке оновлення пов'язане із докорінною зміною об'єкта фізичного пізнання та статусу його мови. Це актуально неіснуючий ранній і надранній Всесвіт, який виступає онтологічно праосновною сучасної мовної конкретики (спостережуваних космологічних параметрів, існуючих типів симетрій і законів) суцього, особливістю якого є його розгляд не як типово експериментально-фізичного дослідження, а як фізично осмислений герменевтичний модельно-теоретичний експеримент. Він "має справу з первинним (хайдеггерівським) буттям-можливістю, яке онтологічно у своїй темпоральній визначеності не поступається дійсності логіки та метафізики... сучасна фізика – це насамперед фізична мова, центральним поняттям і проблемою якої є сенс Всесвіту. Розгорнута теорія... є системою фізично-мовних гіпотез...У цій системі Всесвіт спочатку теоретично створюється як фізичномовний текст, написаний з допомогою планківських величин, а потім він розглядається як об'єкт тлумачення і розуміння. При цьому елементи планківської мови ("слова") як знаки, що підлягають тлумаченню, вказують на "речі", предмети і об'єктивні відношення між ними (процеси), які розкриваються шляхом інтерпретації і зв'язують Всесвіт в одне зрозуміле ціле" [2, 250-251].

Структурним центром нових поглядів спершу стає антропний принцип і трактування дійсності Всесвіту як такої, що реалізується лише за чисто герменевтичної умови присутності в ньому людини, її екзистенції. Подальше поглиблення виявляє, що змінюється сам характер фізичного пізнання на принципово герменевтичний, де через знаки прихованого минулого та нинішнього виявляється те, яким Всесвіт є можливим і яким він міг би бути з точки зору варіаційних напівфізичних-напівфілософських принципів, що докорінно оновлює, за висновками вчених, фізичне, а у подальшому і не тільки фізичне мислення, націлене на розкриття сенсу мови і явищ природи, їх прихованої суті, а вторгнення антропності у проблеми Космосу показує абсолютну присутність людської екзистенції як буття розуміння. Герменевтика сьогодні, – вважає Ж. Рюс, – "перетворюється на науку розшифрування сукупності людських знаків і того мовного виміру, який характеризує Dasein" [3, 519].

У майбутньому, наголошують сучасні дослідники, "імідж "наук про складність" неодмінно стане стандартним образом науки в цілому. Традиційне ж для Модерну уявлення про науку оцінюватиметься на його тлі так само, як ми сьогодні оцінюємо, скажімо, античне чи середньовічне уявлення про неї на тлі її сучасного іміджу" [2, 269].

За висновком дослідників сучасного наукового дискурсу, про Всесвіт "складностей, що еволюціонують", не можна стверджувати, що він є наперед заданим, тобто очевидно простягається перед картезіанським суб'єктом пізнання. Такий Всесвіт не є в наявності, він постає у світі, який є нестабільним та плюралістичним, тому творці нової науки стверджують, що у нього немає істини у класичному її тлумаченні, він є екзистенціальним. Так гайдегерівські герменевтичні феномени сучасної космофізики стають ключовими для розуміння світогляду нашого часу, стаючи важливим фактором наукового розвитку.

Використані джерела

1. Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну / Ю. Габермас. – К.: Четверта хвиля, 2001. – 424 с.
2. Лук'янець В.С. Сучасний науковий дискурс: оновлення методологічної культури : Монографія / Лук'янець В.С., Кравченко О.М., Озадовська Л.В. – К.: ЗАТ ВІПОЛ. – 2000. – 302 с.
3. Рюс Жаклін. Поступ сучасних ідей: Панорама новітньої науки / Рюс Жаклін ; пер. з фр. В. Шовкун. – К.: Основи, 1998. – 669 с.
4. Хайдеггер М. Вопрос о технике / М. Хайдеггер // Время и бытие. – М.: Республика, 1993. – С.221-238.
5. Хайдеггер М. О сущности истины / М. Хайдеггер // Разговор на проселочной дороге. – М.: Высшая школа, 1991. – С.8-28.
6. Хайдеггер М. Письмо о гуманизме / М. Хайдеггер // Время и бытие. – М.: Республика, 1993. – С.192-221.
7. Хайдеггер М. Поворот / М. Хайдеггер // Время и бытие. – М.: Республика, 1993. – С. 253-259.
8. Хайдеггер М. Послесловие к: "Что такое метафизика?" / М. Хайдеггер // Время и бытие. – М.: Республика, 1993. – С. 36-41.
9. Хайдеггер М. Преодоление метафизики / М. Хайдеггер // Время и бытие. – М.: Республика, 1993. – С.177-192.